

Skandináv eredetű katonai segédnépek a Kárpát-medencében a 9–11. században

KISS MÁTÉ

A középkori Magyar Királyság katonai erejének fontos részét képezték a magyarokhoz csatlakozó, vagy az országba később beköltöző népek által kiállított fegyveres csapatok. Szent István király intelmeiben felhívja Imre herceg figyelmét a katonai erő megbecsülésének fontosságára: „*Ők ugyanis a királyság védőbástyái, a gyengék védelmezői, a határtartományok erősségei...*”¹ Nem sokkal később pedig az idegenek hasznára: „*Mert a vendégek, minthogy különféle tájakról és országokból jönnek, ennek megfelelően különféle nyelveket, különféle ismereteket és fegyveres erőt hoznak magukkal, s mindezek díszére válnak a királyságnak, emelik az udvar tekintélyét, és elriasztják a külföldiek pökhendiségét.*”² Ilyen segédnépek voltak többek között a kabarok, a besenyők, a kunok stb. E segédnépek közé tartoztak a ruszok, a varégek és a kölpények is. Jelen tanulmány célja a skandináv eredetű katonai segédnépek Kárpát-medencei megjelenésének és 9–11. századi történetének felvázolása.

Népnevek és etimológiájuk

A varég szó etimológiájával kapcsolatban a „normannisták” Gunnar Jacobsson és Gottfried Schramm koncepcióját fogadják el. Ennek megfelelően mindketten a *vár* (tbsz.: *várar*), magyarul „hűség”, „fogadalom”, „eskü”, „kezesség” jelentésű főnevet sejtik a szótóban, azonban a vélemények a további levezetésben eltérnek egymástól. Jacobsson szerint az óészaki **wārangR* (tbsz.: **wārangar*) szóalak olyan normann zsoldost jelentett, aki esküvel megerősített szerződés alapján szolgált. Ebben a jelentésben ismerték meg a keleti szlávok és az arabok. A *Régmúlt idők krónikájában* (a továbbiakban *PVL*) a varjagok kifejezés először, mint a normann népek gyűjtőneve tűnik föl, majd a krónika előbb azonosítja a ruszokat a varjagokkal, aztán pedig egyre következetesebben megkülönbözteti őket. Fontos különbség, hogy a *PVL* szerint a novgorodiak és finnugorok azokhoz a varjagokhoz fordultak segítségért, akiket ruszoknak hívnak és Rurik a vezetőjük, és nem azokhoz a varjagokhoz, akiket korábban elűztek. Tehát itt két varjag csoportról van szó. Rusznak az a varjag minősült, aki a novgorodi vagy kijevi fejedelem kíséretének/seregének a tagja volt. A 10. század közepétől egyre erősödik a ruszok és varégek közötti különbségtétel. A 944-ben érkező varjag zsoldosokat már megkülönbözteti a *PVL* a fejedelem fegyveres kíséretének etnikailag vegyes ruszaitól, bár előfordul még a varjag–rusz azonosítás. A varjag általában skandináv harcosokat jelölt, de jelenthetett

---

¹ HKÍF, 133.

² HKÍF, 135–136.

Ruszban élő kereskedőket vagy kézműveseket is. A skandináv forrásokban a *væringi* fogalmat a 980-as évek végétől kezdődő időszakra vonatkoztatták és azt a privilegizált személyt jelölték vele, aki a császár gárdistája (*hirðsmaðr*), testőre (*varðmaðr*), férfiúja (*maðr*) volt, vagy a bizánci hadsereg később megszervezett elit alakulatában, a Varég gárdában szolgált. A *væringi* fogalom felbukkanása tehát összefügg a császári testőrségen belüli változással, amikor is az örmény testőröket skandinávokkal cserélték fel. A bizánci források *Βάρυγοι* megnevezése a császár testőrségére és a hadsereghez tartozó különleges alakulatra vonatkozott.³

Adolph Stender-Petersen szerint a *væringi* jelentése egy olyan társ lehetett, aki kereskedők és harcosok közösségébe lépett be, azoknak hűséget fogadott, védelmet adott, illetve elfogadta felelősségét társai iránt és társai is ugyanezt tették az ő irányába. A *kylfingar* a *kolfr* szóból eredően, hasonlóan a *væringi*hez, egyfajta szövetséget jelenthetett, olyan normann kereskedőket, akik a Rusz területén tevékenykedtek. Ez a fogalom sosem vált olyan elterjedtté, mint a varég.⁴ Rúnaköveken előfordul a *KylfingR* név, amely kapcsolatba hozható a *kylfingar* népnévvel, melynek lehetséges értelme „olyan északi származású emberek, akik Gårdariké-ben szolgálnak”, de ez a levezetés bizonytalan. A név a következő alakokban fordul elő: ku[fi]nkR Sö 318, kulfinkr U419, [kylfikR] U320, kylfinkr U445.⁵ *Gårdarike* a skandináv forrásokban Oroszország elnevezése. A Nikulás Bergsson által a 12. század közepén írt *Landafræði*⁶ megemlíti *Kylfingalandot*, melyet *Gårdariké*nek hívnak.⁷ Középkori orosz törvényekben a varégek és kölpenyek (*kolbiag*) együtt jelennek meg.⁸ A bizánci chrysobullákból ismertek a Bizánci Birodalom szolgálatában álló segédnépek. Az 1049-ben készült összeírásban még csak oroszok szerepelnek, de 1073-tól kezdve az orosz, varang és kölpeny elemek már egymás mellett állnak. Annak Komnene 1148-ban befejezett műve szerint a Thule szigetéről származó varangok csatabárdot, jobb vállukon pedig kardot hordanak.⁹

---

³ SZVÁK 2009, 294–298.

⁴ BLÖNDAL 2007, 4–6.

⁵ PETERSON 2001, 65.

⁶ SZÁNTÓ 2001, 175.

⁷ RAFN 1852, 401.

⁸ „ARTICLE 10. If a man pulls a man toward himself or pushes him, 3 grivna, but [the offended man] has to bring two eyewitnesses; [however] in case he is a Varangian, or a Kolbiag, an oath is to be taken. ARTICLE 11. If a slave runs away from a Varangian or a Kolbiag and [the man who conceals that slave] does not declare him for three days, and [the owner] discovers him on the third day, he [the owner] receives his slave back and 3 grivna for the offense.” (VERNADSKY 1947, 27–28). A bevett eljárás alóli mentesség azzal magyarázható, hogy a varég, illetve a kölpeny elnevezések idegen etnikumra utalnak, akiknek nem volt közeli kapcsolata a helyi lakossággal, így a szemtanúkat is nehéz lett volna előteremteniük. Vernadsky szerint a következő cikkelyben, a varég és a kölpeny személy nem a szolgálja ura, hanem annak védelmezője, tehát aki rejteti őt.

⁹ GYÓRFFY 1959, 87–88.

A Botond-monda és a kölpények kapcsolata

A kölpények Kárpát-medencei jelenlétének érdekes adatát nyújthatja a *Botond-monda*. Botond alakja a magyar hagyományban két formában maradt meg. Anonymusnál a honfoglalás és a nyugat-európai harcok hőseként jelenik meg, de a konstantinápolyi kaland történetét illetően a szerző szkeptikus: „*Vannak, akik úgy tudják, hogy a magyarok egészen Konstantinápolyig eljutottak és Botond bárdjával a konstantinápolyi aranykaput is beszakította. Én azonban ezt e művembe nem akartam bevenni, mivel a történetírók egyetlen könyvében sem bukkantam nyomára, csakis a parasztok csalfa történeteiben hallottam róla.*”¹⁰

Ezzel szemben sem Kézai, sem a *Képes Krónika* nem ismeri az Anonymusnál megőrzött híradást, miszerint Botond apja Kölpény (*Culpun*), Tas vezér nagybátyja földet kapott Árpád fejedelemtől a bodrogi részekben és a Vajas vízéhez közel. Az anonymusi hagyományban Botond aktívan részt vett a honfoglalás harcaiban, valamint a nyugatra vezetett hadjáratokban. Ő volt az, aki mintegy bosszút állt az augsburgi vereséért, majd: „*amikor Botond és Örkény jókedvűen megtért Pannónia földjére, az elhúzódo háborúba belefáradt Botondot váratlanul betegség gyűrte le, eltávozott e világból és a Verőce vize közelében temették el.*”¹¹

Anonymus verziójával szemben Botond a krónikákban csak egy egyszerű vitéz, mint maga is mondja: „*minimus Hungarorum*”. A Kézainál megőrzött monda szerint a magyarok egészen Konstantinápolyig hatoltak, amelynek falainál letáboroztak. Ekkor egy hatalmas természetű görögöt küldtek ki, aki egyszerre két magyarral akart megverekedni, és azzal kérkedett, hogy ha nem tudja őket legyőzni, akkor a bizánci császár legyen a magyarok adófizetője. A magyarok közül egy Botond nevű vitéz állt ki a göröggel. Botond a birkózás előtt bárdját belevágta a város érckapujába, majd a görögöt is leverte úgy, hogy az belehalt. A császár ennek ellenére nem volt hajlandó adót fizetni, így a magyarok a Bizánci Birodalmat és Bulgáriát végigpusztították. Ezek a hadjáratok pedig Géza fejedelem idejéig tartottak.¹²

A Botond-mondával igen alaposan foglalkozott Tóth Zoltán. Véleménye szerint Botond alakja mindkét verzióban besenyő eredetre vezethető vissza és a

---

¹⁰ ANONYMUS, 37.

¹¹ ANONYMUS, 48.

¹² KÉZAI, 107. Kézai történetétől csak bizonyos részletekben mutatkozik eltérés a *Képes Krónika*-ban. Itt Botond, amikor odalép a göröghöz, azt mondja: „*Én Botond vagyok, igazi magyar, a legapróbb természetű a magyarok között. Végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik az eltávozó lelket szolgálja, a másik meg eltemesse holttestedet, mert egészen biztos, hogy a görög császárt adófizetőjévé teszem a népemnek.*” E verzió szerint a magyar sereg vezére Apor volt, aki megparancsolta Botondnak, hogy mutassa meg erejét a város kapuján. „*Az pedig odamenve a kapuhoz, a hagyomány szerint akkorát sújtott rá, és akkora rést nyitott a kapun, hogy egy öt éves gyerek azon a nyíláson át kényelmesen ki-be járhatott.*” További különbség, hogy a *Képes Krónika* szerint a magyarok Taksony fejedelem idejéig vezettek hadjáratokat (KÉPES KRÓNICA, 39–40).

Kölpény név a besenyő Külpej törzsnévvvel azonos.¹³ Mivel pedig Anonymus azt írja, hogy Tas és Kölpény egymás mellett kaptak birtokot, így Tóth azt feltételezi, hogy a Külpej törzs valamikor a besenyő betelepülések idején Tas leszármazottjainak szomszédságában kapott lakóhelyet, így kialakulhatott bizonyos vérségi kapcsolat a besenyő Botond-nem és Tas ivadécai között. Anonymus pedig ennek a kapcsolatnak az emlékét vetítette vissza a honfoglalás korába. Botond neve – Tóth szerint – a török *butan*, vagyis „ütni” igével áll összefüggésben. Ugyanis a buzogány megnevezése törökül *but*, *buta*, *bud*, *buda*, és ezt vette át a magyarság „bot” formában. Ez nem honfoglalás kori fejlemény, mivel a kor magyar harcosa legjobb tudomásunk szerint ilyen fegyvert nem hordott, viszont a kaputörés esetében, a sérülésre használt szó alapján, csakis buzogányra gondolhatunk.¹⁴ Ezzel szemben a magyar *bot* szó „harci bot” jelentéséből következően már a honfoglalók is használhattak ilyen fegyvert, bár ez a régészeti leletekben nem jelenik meg.¹⁵

Anonymus szerint a Botond-monda forrásai a parasztok csalfa meséi voltak. Péri Benedek rámutatott az azeri *Köroğlu desztán* és a *Szent László legenda* birkózásmotívumának párhuzamaira.¹⁶ Lehet, hogy Botond birkózása is ide

---

¹³ TÓTH 1988, 468–469.

¹⁴ TÓTH 1988, 470–471. Bár Kézainál hasadékról (*fissura*) olvashatunk, ami származhat bárdtól vagy kardtól is, addig a *Képes Krónikában* már rést (*foramen*), amit csakis buzogány okozhatott. Annak ellenére, hogy minden szövegváltozatban bárd (*dolabrum*) szerepel. Véleményem szerint a kapun ejtett sérülés jellegére használt szó nem alkalmas a használt fegyver fajtájának pontos meghatározására. Egyrészt azért, mert kétféle szót is használnak erre a források, és önkényesen nem lehet azt állítani, hogy melyik szó állhatott eredetileg az elbeszélésben. Másrészt krónikásaink számára teljesen mindegy lehetett, hogy éppen hasadékról vagy résről írnak, mivel nem ez volt a lényeg, hanem Botond elképesztő erejének szemléltetése. Erre pedig mindkét szó tökéletesen alkalmas volt. Ezt szolgálta a Kézainál olvasható megjegyzés is, miszerint még egy öt éves gyermek is átfért rajta. A csomak, a csomasz és a csokmány szavunk besenyő eredetű. Eredetileg fegyverként használt harci-bot-jelentéssel bírtak. A szó jelentése szempontjából fontos megjegyezni, hogy míg a törökségben fegyvert jelentenek, addig a magyarban szerszámot (TATÁR 2004, 168, 172).

¹⁵ TATÁR 2004, 172. A helyzet nagyon hasonló a honfoglalás kori lándzsák problémájához. Habár ennek a fegyvernek a különböző változatait viszonylag gyakran említik a források, mégis igen ritkának számítanak a temetkezésekben. Ezt Kovács azzal magyarázza, hogy az elhunyt harcos sírját jelölhették a zászlós lándzsájával. A hajítódárdának (*pilum*) pedig eddig nem találták régészeti nyomát, annak ellenére, hogy Ekkehard megemlíti krónikájában (KOVÁCS 1996, 97–98). Hidán Csaba László szerint az avarok és magyarok azért nem használtak buzogányt, mivel a 6–10. század között a steppei népek leginkább pikkelyes páncélt hordtak, ami ellen a buzogány kevésbé hatékony. Ez ellen egy olyan fegyver hatásos, ami üt és szúr is egyszerre és az ütés erejét kis helyen összpontosítja. Erre pedig a fokos igen alkalmas. Az avar és magyar sírokban nagy számban találnak különböző típusú ütő-vágófegyvereket, amelyek egyik felén vágóél, a másikon pedig megnyúlt hegyesedő és gömbölyded fog van (HIDÁN 2004, 3).

¹⁶ PÉRI 2008, 296–302. A birkózás motívum kapcsolatot mutat a Szent László legendával. Itt László herceg nem lovagi módon vív, hanem birkózik a kunnal. Korábban azt hitték azért, mert a két hős sebezhetetlen. Péri Benedek az azeri *Köroğlu desztán* alapján rámutatott, a két hőst csak addig nem fogja a fegyver, ameddig a birkózásban alul nem marad. László is csak azután tudja lefejezni a kunt, miután a földre kerül. A birkózás nem az ellenség megölését szolgálja, az csak akkor történik meg, ha a főhősnek egy nem hétköznapi küldetés teljesítéséhez kell legyőznie ellenfelét. Csak

vezethető vissza. A kapudöngetésnek viszont valós történelmi alapja lehet Marczali Henrik szerint.¹⁷

Tóth Anonymus Botondjának eredetét nyugati hatásban keresi. Már Marczali Henrik is felvetette, hogy P. mester Potho comesről mintázhatta Botond alakját, akit a források hozzá hasonló hősként mutatnak be és Potho neve összecseng a Botonddal. Ezt a hagyományt a Pothótól származó Győr-nemzetség tarthatta fenn, amely besenyő kapcsolatokkal is bírt. Ennek tudatában Anonymus lehetett az, aki a Győr-nemzetség hagyományát összekapcsolta a népi emlékezet Botondjával.¹⁸ Ezt cáfolta meg Simon V. Péter, aki bebizonyította, hogy a német forrásokban előforduló Pothónak semmi köze sincs a Győr nemzetséghez.¹⁹

Úgy vélem, hogy Anonymus nyugati hadjáratokban vitézkedő hőse nem azonos a krónikák „görögverő” Botondjával. A honfoglalás és a nyugati hadjáratok Botondja esetleg skandináv eredetű harcos elem emléke lehet. Közlebbi meghatározása nem lehetséges, de Anonymus valamelyik forrásában léteznie kellett, ugyanis a gesztából világosan kiolvasható, hogy eredetileg neki a történetírók könyveiből Kölpény fia Botondról volt tudomása, a konstantinápolyi kalandot és annak Botondját pedig csak hallomásból ismerte. A konstantinápolyi kalandban szereplő vitéz eredete az analógiák alapján egyértelműen keletre, Szibéria és Belső Ázsia felé mutat. Ez a Botond azonban korántsem biztos, hogy besenyő eredetű. Nézetem szerint a krónikák Botondjának alakja táplálkozhat magyar hagyományból, visszatükrözhet egy korabeli magyar (steppei) hős ideált, akit azonban nem feltétlenül hívtak Botondnak. Ahogy Marczali megfogalmazta: „*Symbolum Botond is, noha öntudatlanul tette azzá a nép lelke. A hadratermett, bajtól, veszélytől vissza nem riadó, a nemzet dicsőségét, becsületét bárki ellen fenntartó, nagy tetteiért elismerést nem nyerő, de nem is váró magyar nép megtettesítése: a legkisebb magyar.*”²⁰

---

akkor kerül sor a birkózásra a magyar népmesékben és a *Köroğlu desztánban*, ha nem egyszerűen az ellenfél elpusztítása a tét, hanem valami magasabb rendű cél elérése, amely az ellenfél legyőzésén keresztül lehetséges (PÉRI 2008, 296–302). Mit is mond Botond a görögnek? „*Végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik az eltávozó lelket szolgálja, a másik meg eltemesse holttestedet, mert egészen biztos, hogy a görög császárt adófizetőjévé teszem a népemnek.*” (KÉPES KRÓNKA, 39).

¹⁷ MARCZALI 1916, 92–95. Valóban volt Konstantinápolynak Aranykapuja. Kardamos bolgár fejedelem 791-ben azt üzenté VI. Konstantin császárnak, hogy „*vagy megfizeted mire szerződöttél, vagy elmegyek az Aranykapuig*”. Krum bolgár kán 813-ban körülvárta a várost és felszólította a császárt, hogy a lándzsáját beszúrhasa az Aranykapuba. Kijev Aranykapuját 1018-ban Boleszláv lengyel fejedelem hasított át kardjával, miután nem kapta meg Jarosláv kijevi nagyfejedelem lányának a kezét (MARCZALI 1916, 92–95). További adalékul szolgálhat a PVL beszámolója Oleg kijevi nagyfejedelemről, aki miután békét kötött a császárral: „*... ráakasztotta pajzsát a [város]kapura, hogy jelezze a győzelmét, és elvonult Cárgrád alól.*” (SZVÁK 2009, 225).

¹⁸ TÓTH 1988, 473–476.

¹⁹ SIMON 1978, 285–286.

²⁰ MARCZALI 1916, 100.

A skandináv eredetű katonai segédnépek megjelenése

A skandináv eredetű katonai elemek Kárpát-medencei megjelenését térben és időben nehéz elhelyezni, de az írott források mellett a régészet és az antropológia eredményeit bevonva kísérletet tehetünk rá. A magyarok a honfoglalás előtt a Kárpátoktól keletre, a délorosz steppén kerültek először kapcsolatba a skandináv eredetű harcos-kereskedő ruszokkal, akik jelentős szerepet töltek be a Skandináviát Kelet-Európán keresztül a Közel-Kelettel összekötő kereskedelemében. A kereskedelmi kapcsolat mellett a 9. század második felétől az egyre erőteljesebb déli irányú rusz terjeszkedés is lehetőséget kínált a magyarokkal való érintkezésre. Nagyjából a század végére Kijev is a ruszok kezére került.²¹ A *PVL* beszámol a magyarok vonulásáról Kijev mellett,²² Anonymus gesztájában pedig a magyarok Kijevnél a ruszokkal (*rutheni*) csapnak össze, majd megemlékezik részvételükről a honfoglalásban: „Az oroszok közül is sokan Álmos fejedelemhez csatlakoztak és vele jöttek Pannóniába. Utódaik a mai napig itt laknak szerte az országban.”²³

Segédnépi mivoltukból kiindulva logikus, ha elsősorban az ország határterületein keressük őket. A határok őrzésére alkalmazhatták a többi csatlakozott nép mellett a ruszokat is. Mint ahogy erre enged következtetni Anonymus, amikor az ország nyugati határainak kijelölése kapcsán megjegyzi, hogy Zolta fejedelem: „ezen a vidéken bízta meg a nagyapja, Álmos fejedelem idején Pannóniába bevándorolt oroszokat, hogy várat építsenek.”²⁴ Ez a vár Oroszárral (ma Rusovce, Szlovákia) lehet azonos, amit megerősít az a tény, hogy Oroszvár környékén jelentős számú szláv eredetű helynév van. A határ a Göncöl hídjánál (Bruck an der Leitha, Ausztria) húzódott a geszta szerint. Az Anonymus művének megbízhatósága körül kialakult évszázados vita miatt nem lehetünk biztosak abban, hogy ez a telepítés már Zolta fejedelem alatt végbement.

Telepítésük idejének meghatározásához jó támpontot nyújthat a skandináv fegyveresek megjelenése Bizáncban, aminek hadseregében a ruszok már a 10. század elejétől szolgáltak. A híres Varég Gárda születési idejének a 988. évet tartják. Bardas Phokas 987-ben fellázadt II. Basileios (976–1025) császár ellen, aki Vlagyimir kijevi nagyfejedelemtől (980–1015) kért segítséget. Vlagyimirnak jól jött a kérés, mivel harcosai már egy ideje elégedetlenek voltak fizetségük elmaradása miatt, így elengedte őket a görögökhöz. Ez a 6000

---

²¹ A korai skandináv–magyar kapcsolatok legfontosabb forrásai a Dzsahjáni-hagyomány és az *Annales Bertiniani*. Későbbi keletkezésűek, de mégis értékes források a magyar Anonymus gesztája és a *PVL*. A korai kapcsolatokra lásd: FONT 2005, 119–125; FONT 2007, 35–46; BOLLÓK 2004, 349–380; BOBA 2005, 9–28.

²² HKÍF, 172, 174.

²³ ANONYMUS, 14–17.

²⁴ ANONYMUS, 48.

harcos lett a Varég Gárda alapja, amely segítette II. Basileios császárnak úrrá lenni a lázadáson.²⁵

A *Nibelung-ének* kutatói feltételezik, hogy a mű szerzője felhasznált kalandozások és Géza kori történeti elemeket is.²⁶ A hősköltemény 22. kalandjában megjelennek az Attila (Taksony vagy Géza?) uralma alá tartozó népek: „*Orosz s görög levente egy a mást sarkalá; | Vágtatva jön nyomukban a lengyel és oláh; | Zömök serény lovon sok iramlik és üget, | Hordozva mind sajátos fegyver- s öltönyjüket. | Kiew tájékiról jött bozontos raj lovag; | A szilaj besenyők. Hej, hogy megiramlanak...*”²⁷ Középfelnémet nyelven: „*Von Riuzen unt von Kriechen reit dâ vil manic man; | Pôlangen unde Vlâchen, den sach man ebene gân | ir pferit unt ros diu guoten, dâ si mit kreftin riten: | swaz si der site habeten, der wart vil wênic iht vermiten. | Von dem lande ûz Kyewen reit ouch dâ manic man, | unt die wilden Pescenære. dâ wart des vil getân, | mit den bogen schiezen zen vogelen, die wende zugen.*”²⁸ Amennyiben alkalmazhatók ezek az adatok Géza fejedelem korára (971/972–997) nézve, akkor a ruszok abban az időszakban mutathatók ki a Kárpát-medencében, amikor Bizáncban létrejött a Varég Gárda, esetleg korábbi időszakban, Taksony fejedelem idejében is. A Névtelen írja Taksony fejedelemről: „*Kegyessége hallatán sok vendég sereglett hozzá a legkülönbélebb népekből.*”²⁹

Az északi fegyveresek útja a Kárpát-medencébe

A Bizánci Birodalomba három útvonalon érkezhettek normannok. Egyrészt a Kijevi Rusz területéről, másrészt Lengyelországból, illetve Dániából kiindulva dél felé a Balkánon keresztül, harmadrészt az európai kontinenst megkerülve juthattak el Konstantinápolyba.³⁰ Az első két útvonal lehetővé tette, hogy a Kárpát-medencei skandináv származású harcosok a Rusz területéről, de akár Skandináviából is utánpótlást kaphassanak. Kijev és Bizánc között a legbiztonságosabb út a magyarok által uralt Kárpát-medencén keresztül vezetett, így Géza fejedelemnek módjában állhatott zsoldjába fogadni egy részüket.³¹ Az északi sagákban az *Austrvegr/Austrriki/Austrlond* fogalma nagyjából Kelet-Európát fedte le. Ezeken a neveken hívták azt a területet, melyen keresztül a *víðförrull*, vagyis a „nagy utazó” nevet viselő hősök utaztak. A későbbi Magyar Királyságot néhány északi történetben *Austrriki* részének tekintették.³² Érdekesség, hogy a mondai sagák (*formaldarsögur*) közé tartozó *Orvar-Odds saga* legkorábbi S redakciójában a hős Orvar-Oddr, aki elnyerte a

---

²⁵ D'AMATO 2010, 6.

²⁶ SIMON 1978, 308; HÓMAN 1923, 65–69.

²⁷ Szász Károly fordítása (NIBELUNG-ÉNEK 2008, 192).

²⁸ HOLTZMANN 1857, 180.

²⁹ ANONYMUS, 48.

³⁰ CIGGAAR 1996, 103.

³¹ GYÖRFFY 1959, 92.

³² JAKOBSSON 2006, 935–942.

vídforrull ragadványnevet, miután elutazott a Szentföldre, királyi szolgálatba lépett magyarföldön (*Ungaraland*).³³ Oddr a történetben egy itteni trónharcban vesz részt, amiben két testvér, Vilhjálmr és Knútr küzd egymással.³⁴

A magyarok és a Kijevi Rusz között a 9. század végén létrejött béke valószínűleg a kölcsönös katonai támogatást is magába foglalta. A források alapján arra következtethetünk, hogy az esetek többségében a 10. század folyamán egészen 970-ig a magyarság és a Kijevi Rusz együttesen indított támadásokat Bizánc és Bulgária ellen. A rusz–magyar katonai együttműködésnek a 970-es arkadiopolisi vereség vetett véget.³⁵ A magyarok és ruszok általánosan jó viszonyát a 10. században a kereskedelem még tovább erősíthette. A *PVL* a 969. évnél azt írja, hogy a magyarok földjéről ezüst és lovak érkeznek Perejeszlavecbe.³⁶ A Szvjatoszláv szervezte koalíció a 970-es arkadiopolisi vereség következtében felbomlott. A kapcsolatok viszont nem szakadtak meg a Kijevi Russzal, mivel a Kárpátok keleti lejtőin régészeti kimutatható magyar népesség segítségével az összeköttetés fennmaradt. Vlagyimir nagyfejedelem felkarolta a kereszténység ügyét és 988-ban beszüntette a támadásokat Bizánc ellen, uralkodása második felében pedig nem vezetett nagyobb szabású hadjáratot,³⁷ hanem békében élt szomszédjaival, köztük Istvánnal is.³⁸ Az Árpádok Vazul ágának lehetett kijevi kapcsolata, mivel Szár László oroszthonból szerzett feleséget, de az egyes rusz trónkövetelők Kárpát-medencébe menekülésének hátterében is házasság lehetett. Közép- és Kelet-Európa népességének nagyfokú mobilitására utalhat annak a három magyar fivérnek a története, akik az ezredforduló táján kerülhettek a Rusz területére Borisz fejedelem kíséretébe, akik közül György a fejedelem legbelsőbb bizalmi körébe került. Fivére, Mózes a kijevi Barlangkolostor első lakói közé tartozott.³⁹ A skandináv eredetű katonai elemek Kárpát-medencei jelenléte is jó példa erre a mobilitásra. Magyar és skandináv harcosok külföldön is szolgáltak együtt, bizonyíték erre az *Annales Barenenses* 1027. évi bejegyzése, amely a II. Basileios császár halálát megelőző események elbeszélése. Az évkönyv szerint a Dél-Itáliába küldött bizánci seregben többek között ruszok (*Russorum*), normannok (*Guandalorum*) és magyarok (*Turcorum*) szolgáltak.⁴⁰

---

³³ ARNOLD 2010, 85, 87, 90.

³⁴ BOER 1892, 65–67.

³⁵ SZAHAROV 1986, 111–122.

³⁶ ÁKÍF, 345–346.

³⁷ FONT 2005, 122–123, 126.

³⁸ ÁKÍF, 346.

³⁹ FONT 2005, 127–129.

⁴⁰ OLAJOS 2012, 189.

Régészeti és antropológiai adatok a skandináv eredetű harcosok kérdéséhez

Ahogy Szent István megemlíti intelmeiben, a vendégek nemcsak magukat, hanem különféle nyelveket, ismereteket és fegyveres erőt, ebből következően pedig fegyvert és felszerelést is hoztak magukkal. Ez alapot adhat annak a feltételezésnek, hogy ezek az új jelenségek régészetileg és antropológiailag is kimutathatóak. A katonai kíséretbe alapvetően minden fegyveres sírban nyugvó férfit beleértettek. Kifejezetten azonban a Felső-Tisza-vidéki és a bodrogi temetők jelentős részét tartották a fejedelmi kíséret temetkezéseinek. Ezek azonban csak két generációig követhetők nyomon, utána régészetileg eltűnnek. Mesterházy ezt a jelenséget a temetkezési szokások megváltozásával, a Felső-Tisza-vidéki és bodrogi népesség 10. század közepi áttelepítésével és új katonai elemek megjelenésével köti össze. Az utóbbiak sajátos kísérői a kétélű kardok. Ezek Mesterházy szerint északi importból kerültek a későbbi Magyar Királyság területére, amik a Székesfehérvár és Budapest környéki, valamint a Felső-Tisza-vidéki fejedelmi kíséret modernizálását jelzik.⁴¹ A kétélű kardok utalhatnak az idegen etikumok elterjedésére, de fontos szem előtt tartani, hogy önmagában a kétélű kard még nem jelenti azt, hogy az adott sírban normann ember nyugszik, mint ahogy az sem elképzelhetetlen, hogy a beköltözők fegyverzetet cseréljenek. A korábbi kutatás egyetértett abban, hogy ezek a fegyverek idegen hatásra (német, normann) jelentek meg hazánkban, de nem kell feltétlenül etnikumjelzőként kezelniük azokat. Kovács László a kétélű kardok megjelenését és elterjedését a 955/970 és az 1010/1020 közötti időszakra teszi. Tehát régészeti érvek alapján már Taksony fejedelem idején adott a lehetőség, hogy ilyen fegyverzettel felszerelt harcosok legyenek a Kárpát-medencében. A 10. század második felében a külpolitikai helyzet is kedvezett beszerzésüknek német, cseh és kijevei földről.⁴² A ruszok és a radaniták által a 9–10. században Kelet-Európába szállított kardok nagy része frank eredetű volt. Közöttük jelentős számban találtak ULFBERHT feliratú pengéket. A források szerint ruszok is készítettek kardokat, de nem tudjuk biztosan, hogy a pengéket csak szerelékkel látták-e el, vagy azokat is maguk kovácsolták.⁴³ A normann katonai elem egyik képviselője nyugodhatott az 1923-ban feltárt Székesfehérvár–bikaszigeti/rádiótelepi A. sírban, ami a halott mellett talált kétélű kard alapján a 10. század második felére keltezhető. A mellékletek között talált nyéltámaszos balta sem megszokott honfoglalás kori magyar lelet, hanem elsősorban a ruszok hagyatékából ismeretes.⁴⁴ Bartucz Lajos 1926-os tanulmánya szerint a honfoglalás kori magyarok között kimutatható a „nordicus elem”, dolgozatához pedig felhasznált többek között

---

⁴¹ MESTERHÁZY 1995, 1039, 1044–1046.

⁴² KOVÁCS 1990, 42–47.

⁴³ POLGÁR 2004, 93–95.

⁴⁴ KOVÁCS 1995, 294, 300–301.

68 db Székesfehérvárról való, azon belül pedig 48 db rádiótelepi lelőhelyről származó koponyát.⁴⁵ Rajna-vidéki kardkészítő műhelyben készült az ULFBERHT feliratú pengével rendelkező, Szent Istvánnak tulajdonított ún. prágai kard, melyet valamelyik észak-európai viking műhelyben láthattak el szereléssel. A fegyver J. Petersen osztályozása szerint a T-típusú kardok közé tartozik és a 10. század második felében készülhetett, magyar területre pedig a század utolsó harmadában kerülhetett. A kard ellenzójén látható minta a viking művészet ún. Mammen-stílusába tartozik. A fegyver kopottsága alapján valószínűleg használatban volt és nem csupán hatalmi jelvényként funkcionált. Prágába nagy valószínűséggel 1270-ben került. A Szent Vid-székesegyház 1355-ös leltárában szerepel először, mint Szent István kardja.⁴⁶

A skandináv eredetű katonákhoz köthető források és helynevek

A *Hildesheimi Évkönyv* Szent Imre herceget az oroszok vezérének (*dux Ruizorum*) nevezi. Imre herceg 1031-ben halt meg, így a ruszok egy nagyobb csoportjának 1031 előtt mindenképpen a Magyar Királyságban kellett lennie. A herceg valószínűleg az ország nyugati határára, egy tömbben letelepített ruszok felett parancsnokolt, akiről Anonymus is megemlékezik. A nyugati határvédelem megerősítésére 1024, vagyis II. Henrik császár halála után volt szükség.⁴⁷ Valójában korábban, már a 10. század második felében fellépett kényszerítő erő a nyugati végek védelmére. A 955-ben elszenvedett augsburgi vereség és a megalakuló Német-Római Birodalom bizonytalanná tette a nyugati hadjáratok sikerességét. Géza fejedelem nemhogy nem indított támadóháborút, de védekezésre kényszerült a nyugati szomszédokkal szemben. A keleti német határgrófságokból kiinduló német telepések fokozatosan nyomultak be a magyar szállásterület nyugati, Enns vidéki részeibe. Ez természetesen határ menti összecsapásokhoz vezetett. 979-ben a németek kezén volt már az Erlauf folyó vidéke és Melk vára. Géza fejedelem 983 körül ellencsapást intézett és visszafoglalta Melket. Ez az akció alighanem a magyar szállásterület védelmének érdekében történt. Később azonban, 985-ben elveszett Melk vára, 991-ben pedig már a Bécsi-medence is.⁴⁸ Mindebből világos, hogy Géza fejedelem barátságos külpolitikájának ellenére, a magyar szállásterület a 10. század második felében nyugati irányból folyamatos veszélynek volt kitéve.

A magyarföldön megforduló ruszokra vonatkozó forrás a *Vita Chunradi archiepiscopi Salisburgensis* adata. Ebben a Magyar Királyságba érkező salzburgi követ a magyar királyt a *marchia Ruthenorum*-ban, azaz a „rutének földjén”, a „rutének határvidékén” találta. A forrásban datálás nincs, de fogódzót nyújt az, hogy megemlíti Felícián esztergomi érseket (1127–1129).

---

⁴⁵ BARTUCZ 1926, 6, 22–23.

⁴⁶ FODOR 2000, 23–26.

⁴⁷ FONT 2005, 93.

⁴⁸ MAKK 1996, 39–40.

Az esemény 1127-re tehető, amikor lezárult az osztrák–magyar ellenségeskedés. Nem kevés fejtörést okoz a *marchia Ruthenorum* földrajzi fekvésének meghatározása.⁴⁹ A lehetséges helyek között felmerült az osztrák–magyar határvidék, Halics, illetve a Duna–Száva köze.⁵⁰ Legvalószínűbbnek tűnik a Kijevi Rusz határához közel eső, Magyar Királysághoz tartozó területre gondolni. Annál is inkább, mert a krakkói Jan Długosz az 1127. évnél arról tudósít, hogy Vlagyimirko Volodarevics és testvére, Rosztizslav között viszály dúlt. A testvérek támogatókat kerestek és Vlagyimirko a magyarokhoz fordult. Így II. István magyar király esetleg a Vlagyimirkonak ígért segítség miatt várakozhatott a keleti határon.⁵¹

Györffy György szerint a varégekhoz és kölpényekhez kapcsolható helyneveink a 10. századi törzsnév-típusú helynevek közé tartoznak. A két elnevezés minden bizonnyal honfoglalás előtti török jövevényszó. Lehetséges, hogy az anonymusi Kölpény esetében népnévvel van dolgunk, mert az eredethagyományokban jellemző, hogy az először feltűnő történeti alak neve népnévből ered.⁵² Benkő Loránd az anonymusi Kölpény név vizsgálata kapcsán alapvetően elfogadja Györffy nézetét és lehetségesnek tartja, hogy a korai helynévben megőrzött elnevezés egy királyi szolgálatban álló katonai segédnépre vonatkozik. Ugyanis a magyarból megfejtteni nem tudjuk, de beilleszkedik a magyar helynévtípusoknak abba a csoportjába, amely nem személynévi előzményű, viszont nép- és törzsnévként viselkedik (mint például a Berény, Ladány, Tárkány, Várkony, Varsány stb.).⁵³ A következő településnevekben jelenik meg a két csoport: Mezőkölpény (Maros megye), Kupinovo (Szerém megye), illetve *Culpen silva*, ami egy 1193-as oklevélben bukkan fel, a Vajas vize mellett feküdt, ott, ahol Anonymus szerint Kölpény birtokot kapott Árpádtól.⁵⁴ A varégek nevét a Balatontól délre Varang és Várong települések elnevezése,⁵⁵ valamint talán az Abauj vármegyei Vereng⁵⁶ őrizte meg. Emellett szerte a középkori Magyar Királyság területén megtalálhatóak az „orosz” nevű települések, egyik legfontosabb köztük a fentebb már említett Oroszvár. A helynevek datálóját bizonytalanság övezi annak ellenére, hogy már tanulmányozták az egyes helynévtípusok kronológiai jellemzőit.⁵⁷ Kristó Gyula felhívta a figyelmet arra, hogy a helynévadás motivációi között a lakosok etnikuma csak egy a sok közül, tehát ha egy település neve orosz, az nem jelenti azt, hogy ott oroszok élnek, és fordítva. Taszáron besenyők éltek, a Valkó megyei Síd községen pedig oroszok, de ezek

---

⁴⁹ FONT 2005, 153.

⁵⁰ MAKK 1991, 12.

⁵¹ FONT 2005, 152–154.

⁵² GYÖRFFY 1959, 89–90.

⁵³ BENKŐ 1999, 40.

⁵⁴ BENKŐ 1999, 27–40.

⁵⁵ ACTA 1973, 14.

⁵⁶ GYÖRFFY 1987, 155.

⁵⁷ ACTA 1973, 3.

az etnikumok a településnevekből mégsem derülnek ki.⁵⁸ Mindez azt jelenti, hogy a helynevek forrásként való használata, illetve a települések keletkezési idejének, s az adott időben ott élő etnikum(ok)nak a meghatározása nagy óvatosságot igényel.

A Magyar Királyságban alkalmazott skandináv fejedelmi, majd királyi kíséret 1031-ig biztosan, de valószínűleg Péter király idejéig töretlenül megvolt. A skandináv harcosok Bizáncba áramlásának mértéke a 11. század második felében erősen lecsökkent, az északon talált bizánci pénzek nagy része ugyanis 1025 előtről való,⁵⁹ ez pedig a Kárpát-medencei utánpótlást is érinthette. Péter uralkodása alatt már német és itáliai elemek is megjelennek a hadseregben. A hazai orosz etnikum bizonyíthatóan továbbra is betöltött katonai funkciókat, méghozzá a király közvetlen közelében. Nagy- és Kisoroszi lakói azt tartották magukról egy 1326-os oklevél alapján, hogy Kálmán király ajtónállói voltak. Későbbi századokból származó oklevelek hasonló szerepkörökről számolnak be.⁶⁰

Összefoglalás

Összefoglalásként megállapítható, hogy a ruszok, varégek és kölpények kötelékein belül jelentős számú skandináv származású harcos érkezetett a honfoglaló magyarok által megszerzett Kárpát-medencébe, majd a későbbi Magyar Királyság területére. Emléküket írott források és tárgyi leletek is őrzik. Megjelenésük már a 10. század közepétől, Taksony fejedelem idejétől fogva lehetséges az ország nyugati és északkeleti határvidékén, de az ország belsőbb területein is található hozzájuk kapcsolható települések. A magyarok körében való feltűnésük erősen összefügghet bizánci alkalmazással, valamint a Skandináviát a Ruszon és részben a Kárpát-medencén keresztül Konstantinápolyval összekötő *Austrvegr*, azaz a „keleti úton” megfigyelhető népmozgásokkal. A magyar területek nyugati határvidékén való letelepítésüket indokolta a megalakuló Német-Római Birodalom jelentette fenyegetés. A határvédelem mellett a fejedelem/király fegyveres testőrségét is ők adhatták. A skandinávok Bizáncba áramlása a 11. század második felében erősen lecsökkent, ez pedig a Magyar Királyságot érintő utánpótlásukra is kihathatott. Jelentőségük visszaszorulása ellenére még a további századokban is betöltöttek katonai pozíciókat. Eme északi harcosokkal a magyarok egy olyan katonai erőre tettek szert, amelynek hadrafoghatóságát és hozzáértését Európa szerte elismerték és félték.

---

⁵⁸ KRISTÓ 1983, 193–194.

⁵⁹ CIGGAAR 1996, 110.

⁶⁰ GYÖRFFY 1959, 91, 86–87.

Irodalom

- ACTA 1973 = Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfű László (szerk.): Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I. *Acta Historica* 44 (1973)
- ANONYMUS = Anonymus: *A magyarok cselekedetei*. (ford.: Veszprémy László) Budapest 2004.
- ARNOLD 2010 = Arnold, Martin: Við þik sættumsk ek aldri. *Orvar-Odds saga and the Meanings of Qgmundr Eyþjófsbani*. In: Arnold, Martin– Finlay, Alison (ed.): *Making History: Essays on the Fornaldarsögur*. London: Viking Society for Northern Research – University College London, 2010, 85–104.
- BARTUCZ 1926 = Bartucz Lajos: *Honfoglaláskori magyar koponyák*. [A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményei V.] Budapest 1926.
- BENKŐ 1999 = Benkő Loránd: Barangolások egy ómagyar tulajdonnév körül. *Magyar Nyelv* 95 (1999) 25–40.
- BLÖNDAL 2007 = Blöndal, Sigfús: *The Varangians of Byzantium: An aspect of Byzantine military history translated, revised and rewritten by Benedikt S. Benedikz*. Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 2007.
- BOBA 2005 = Boba Imre: Nomádok, normannok és szlávok. Kelet-Európa a 9. században. In: Petrovics István (szerk.): *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Budapest 2005, 9–28.
- BOER 1892 = Boer, Richard Constant (ed.): *Orvar-Odds saga*. [Altnordische Saga-Bibliothek 2.] Halle 1892.
- BOLLÓK 2004 = Bollók Ádám: „Inter barbaras et nimiae feritatis gentes.” Az Annales Bertiniani 839. évi rhos követsége és a magyarok. *Századok* 138 (2004) 349–380.
- CIGGAAR 1996 = Ciggaar, Krijnie N.: *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962–1204: Cultural and Political Relations*. Leiden – New York – Köln 1996.
- D’AMATO 2010 = D’Amato, Raffaele: *The Varangian Guard 988–1453*. Oxford 2010.
- FODOR 2000 = Fodor István: *A bécsi szablya és a prágai kard*. Szeged 2000.
- FONT 2005 = Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21.] Szeged 2005.
- FONT 2007 = Font Márta: A magyar kalandozások és a kelet-európai viking terjeszkedés. In: Font Márta – Sashalmi Endre: *Állam, hatalom, ideológia. Tanulmányok az orosz történelem sajátosságairól*. Budapest 2007, 35–46.

- GYÖRFFY 1959 = Györffy György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről: A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára*. Budapest 1959.
- GYÖRFFY 1987 = Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest 1987.
- HOLTZMANN 1857 = Holtzmann, Adolf (szerk.): *Das Nibelungenlied in der Ältesten Gestalt*. Stuttgart 1857.
- HÓMAN 1923 = Hóman Bálint: X. és XI. századi történeti elemek a Nibelungénekekben. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 47 (1923) 44–78.
- JAKOBSSON 2006 = Jakobsson, Sverrir: On the Road to Paradise: 'Austvegr' in the Icelandic Imagination. In: McKinnel, John S. – Ashurst, David – Kick, Donata (ed.): *The fantastic in Old Norse/Icelandic literature. Sagas and the British Isles: Preprints of the 13th International Saga Conference, Durham and York, 6th-12th August, 2006*. Durham 2006, 935–943.
- KÉZAI = Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. (ford.: Bollók János) Budapest 2004.
- KOVÁCS 1995 = Kovács László: Előkelő rusz vitéz egy székesfehérvári sírban. In: Koszta László (szerk.): *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szeged 1995, 291–308.
- KRISTÓ 1983 = Kristó Gyula: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: Kristó Gyula: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest 1983, 191–207.
- MAKK 1991 = Makk Ferenc: Néhány megjegyzés a Kálmán-ági királyok külpolitikájához. *Acta Historica* 92 (1991) 3–15.
- MAKK 1996 = Makk Ferenc: *Magyar külpolitika (896–1196)*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.] Szeged 1996.
- MARCZALI 1916 = Marczali Henrik: A Botond-monda történeti kapcsolatai. *Akadémiai Értesítő* 27 (1916) 90–100.
- MESTERHÁZY 1995 = Mesterházy Károly: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században. *Századok* 129 (1995) 1033–1052.
- NIBELUNG-ÉNEK = *A Nibelung-ének*. (ford.: Szász Károly) Máriabesnyő – Gödöllő 2008.
- OLAJOS 2012 = Olajos Terézia: Egy felhasználatlan forráscsoport a 11. századi magyar-bizánci kapcsolatok történetéhez. In: Olajos Terézia: *Bizánci mozaikok. Avarok, szlávok, bolgárok, magyarok. Válogatott tanulmányok*. Szeged 2012, 184–191.

- PÉRI 2008 = Péri Benedek: A magyar Szent László legenda és az azeri Köroğlu desztán: Egy motívum összehasonlító vizsgálata. In: *"Magyarország és Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde". III. Nemzetközi Tudományos Konferencia. (Előadások, cikkek és rezümék) 2008. november 18-20. I. kötet. (történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet).* Budapest 2008, 296–303.
- PETERSON 2001 = Peterson, Lena: *Nordiskt runnamnslexikon (Dictionary of Names from Scandinavian Runic Inscriptions)*. (English transl.: Ward, C. L.) Språk- och folkminnesinstitutet (Institute for Dialectology, Onomastics and Folklore Research) 2001.
- POLGÁR 2004 = Polgár Szabolcs: Kora középkori (9–12. századi) kelet-európai fegyverkereskedelemre utaló feljegyzések az írott forrásokban. In: Balogh László – Keller László (szerk.): *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek: III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia*. Szeged 2002, 93–100.
- RAFN 1852 = Rafn, Carl Christian: *Antiquités Russes d'après les Monuments historiques des Islandais et des Anciens Scandinave*. Tome Deuxième. Copenhague 1852.
- SIMON 1978 = Simon V. Péter: A Nibelungének magyar vonatkozásai. *Századok* 112 (1978) 271–325.
- SZÁNTÓ 2001 = Szántó Richárd: Skandináv források adatai a kelet-európai steppére. In: Márton Alfréd (szerk.): *A Kárpát-medence és a steppe*. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 14.] Budapest 2001, 173–180.
- SZVÁK 2009 = Szvák Gyula (szerk.): *A normannkérdés az orosz történelemben I.: Források*. Budapest 2009.
- TÓTH 1988 = Tóth Zoltán: A Botond-monda eredete s az anonymusi Botond-hagyomány. *Hadtörténeti Közlemények* 35 (1988) 467–483.
- VERNADSKY 1947 = George Vernadsky: *Medieval Russian Laws*. New York 1947.

Scandinavian-origin military auxiliaries in the Carpathian Basin in the 9–11th centuries

MÁTÉ KISS

Large number of scandinavian-origin russes, varangians and kylfings (hungarian form is kölpény) came to Hungary from the mid 10th century. They settled down in the borderlands of the country and some settlements also wear their names within Hungary. They were used for border defense and as bodyguards like the well-known Varangian Guard in the Byzantine Empire.